

КЛАСТЕР ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: замок-фортеця, замок-палац, туристичний кластер, кластер замкового туризму, модель кластеру

Постановка проблеми та актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки України пріоритетною формою територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності є створення низки спеціалізованих кластерів. Висока результативність діяльності таких кластерів обумовлена їх значними конкурентними перевагами порівняно із традиційними формами організації туризму з огляду на розвиток в їх межах осередків ділової активності і бізнесу, заснованих на ефективному менеджменті, туристичної інфраструктури та інноваційних форм дозвіллевої діяльності. Кластерний підхід у туристичній галузі сприяє розвитку підприємництва і ринкових відносин через концентрацію ділової активності, позитивно позначається на якості туристичних послуг, ринку зайнятості, ефективності діяльності окремих підприємств. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності туристичної галузі, можливості залучення різноманітних ресурсів території і регіональних бізнесових стратегій для підвищення прибутковості туристичного підприємства. Особливо яскраво ці процеси помітні на прикладі кластерів замкового туризму. Цей напрям є пріоритетним для розвитку туристичної діяльності Тернопільської області. Вона має всі передумови для того, щоб стати основним регіональним кластером замкового туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія кластерів господарської діяльності людини була запроваджена та обґрунтована в працях ряду західних учених: А. Маршала, М. Портера, В. Прайса, І. Таленадо, Х. Шреплера та ін. Серед вітчизняних науковців цьому напрямку присвячено наукові роботи М. Войнаренка, С. Куніцина, Л. Романюка,

С. Соколенка, С. Ткачова тощо. Дослідження туристичних кластерів у вітчизняній науковій думці протягом останніх років також набули достатнього поширення у працях В. Воблика, Л. Гонтаржевської, М.Горуна, О. Колесника, О. Крайника, Г. Михайліченко, А. Требуха та ін.

Формування цілей статті постановка завдання. Метою даної роботи є обґрунтування суспільної доцільності та економічної ефективності формування кластеру замкового туризму в Тернопільській області, а також у визначенні окремих складових механізму його розвитку. Конкретними завданнями роботи є аналіз сучасного стану та перспективних напрямів використання замкових комплексів Тернопільської області у туризмі, а також обґрунтування необхідності створення кластеру замкового туризму на території області для оптимізації територіальної організації туристичної діяльності регіону, інтенсивного залучення наявних замкових комплексів території до туристичної індустрії.

Виклад основного матеріалу. Тернопільська область – край дивовижних замків та палаців, овіяний захоплюючими легендами та неймовірними історіями Поділля. Область займає перше місце в Україні за кількістю пам'яток палацово-замкової архітектури, які дійшли до нашого часу. Значна частина замкових комплексів зберігають свою оригінальну архітектурно-естетичну цінність, а історія багатьох з них пов'язана з подіями, які мають важливе значення для українського народу. Замки краю заворожують своєю масивністю і незвичайною архітектурою. Вони є окрасою регіону, який приваблює туристів не лише з України.

Однак на сьогодні більшість замкових комплексів Тернопілля перебуває у критичному стані та представляє із себе руїни. Їх музеєфікація, організація закладів розміщення, будівництво об'єктів ресторанного господарства, залучення до нових екскурсійних та туристичних маршрутів дасть змогу зберегти напівзруйновані замки. Усе це стане основою для формування туристичного кластеру замкового туризму Тернопільської області.

У Тернопільській області налічується 43 замкові комплекси, що є пам'ятками архітектури як місцевого, так і національного значення, з яких 27 замків-фортець та 16 замків-палаців. Діють два Державні історико-архітектурні заповідники - Кременецько-Почаївський та Бережанський, один Національний історико-архітектурний заповідник - «Замки Тернопільщини» з центром у Збаражі [2].

Попри досить складну економічну ситуацію в регіоні, до туристичної діяльності нині залучено ряд замкових комплексів, що можуть слугувати основою для формування майбутнього кластеру. Найбільш збереженим та придатним для використання в туризмі наразі є замок-фортеця у м. Збараж, у якому діє музейний комплекс, розташований ресторан, відбуваються щорічні фестивалі. Відновлено палацові інтер'єри і фасади замку-палацу у смт. Вишнівець Збараського району, де незабаром передбачається створення туристично-культурного центру. Велика кількість замкових комплексів області та численні привабливі для розвитку туризму ландшафти

виступають об'єктивними передумовами для розробки мережі різноманітних за змістом і тривалістю туристичних маршрутів.

Проте, існує низка проблем, які стають на заваді формуванню кластеру замкового туризму Тернопільщини, збереженню та активному використанню пам'яток палацово-замкової архітектури краю [8]. По-перше, це проблема належного фінансування та можливостей приватизації замкових комплексів. Державний та місцеві бюджети не спроможні виділяти достатню суму коштів на реставрацію і консервацію пам'яток фортифікаційного зодчества регіону, тому їх унікальні ансамблі продовжують занепадати. Залучення приватного інвестора з метою недопущення остаточного руйнування споруд потребує врахування та законодавчого урегулювання ряду аспектів: історико-культурної цінності та ступеня державної охорони пам'ятки, необхідності її подальшого археологічного дослідження, визначення умов користування земельною ділянкою та ін. Незважаючи на це, область має позитивний досвід приватизації замків-палаців, зокрема, у с. Рай Бережанського району та у с. Личківці Гусятинського району. По-друге, практична відсутність інформації для туристів про замкові комплекси Тернопільського кластеру стає на заваді активному відвідуванню цих пам'яток іноземними та українськими туристами. По-третє, рівень розвитку туристичної інфраструктури, зокрема транспортної доступності замків Тернопільщини, готельна база області та рівень обслуговування в місцевих закладах харчування залишаються на досить низькому рівні. Негативний вплив на розвиток туристичного кластеру має відсутність поблизу замкових комплексів розвиненої системи комунальних зручностей та низький рівень культури українських туристів і місцевих жителів.

Кожен замковий комплекс є унікальним за архітектурою, місцем розташуванням, історією, призначенням тощо. Тому першим кроком на шляху до створення туристичного кластеру Тернопільської області є дослідження комплексу передумов, що визначатимуть напрямки використання замкових комплексів у туризмі, а саме ступеня збереженості, культурної та історичної цінності пам'яток, місця їх розташування, особливостей оточуючого ландшафту, конфігурації приміщень і системи зв'язків між ними, транспортної доступності, забезпеченості туристів послугами закладів розміщення та харчування та ін.

Важливим інструментом залучення замкових комплексів до туристичної діяльності в межах кластеру замкового туризму має стати анімація. Адже звичайне проживання в готелі чи відвідування ресторану не передбачає стимулювання повноцінної рекреаційної, соціально-культурної, дозвілдової та іншої діяльності людини. Саме анімація, на нашу думку, сприятиме підвищенню якості обслуговування в закладах індустрії гостинності та приваблюватиме значні потоки туристів.

Оцінка передумов використання замкових комплексів у туризмі у поєднанні із анімаційними заходами дає підстави стверджувати, що замки-палаці та замки-фортеці можна залучати до туристичної діяльності

кластеру області у трьох напрямках: готельно-анімаційному, ресторанно-анімаційному та музейно-анімаційному [7].

Готельно-анімаційний напрям передбачає використання замкового комплексу туристичного кластеру під заклади розміщення (готелі, відпочинкові пансіонати, туристичні притулки). Анімація відпочинку туристів в готелях включає організацію на їх території тематичних шоу з безпосередньою активною участю туристів. З такою метою доцільно використати замки-фортеці у м. Бережани, м. Збараж, смт. Золотий Потік Буцацького району, с. Сидорів Гусятинського району, смт. Скалат Підволочиського району, замок-палац у с. Нирків Заліщицького району.

Ресторанно-анімаційний напрям передбачає використання замкового комплексу туристичного кластеру під заклади харчування. Анімація у ресторанному обслуговуванні являє собою організацію та проведення розважальних програм. Цей напрям передбачає використання замків-фортець у Кременці, Вишнівці, Збаражі, Скалаті, Ниркові, Кривчому як підприємств ресторанного господарства.

У *музейно-анімаційному* напрямі замковий комплекс (замок-фортеця або замок-палац) туристичного кластеру може виступати як музейний чи екскурсійний об'єкт, місце проведення різноманітних фестивалів та виступів клубів історичної реконструкції. Цей напрям охоплює використання усіх замків-палаців і замків-фортець Тернопільської області. Відвідування багатьох з них включено як до оглядових, так і до тематичних екскурсій. Є кілька прикладів проведення історичних фестивалів та реконструкцій у замках-фортецях (у Збаражі), конкурсів (Вишнівець), святкувань історичних дат (Скалат).

Замкові комплекси Тернопілля є цінними культурно-історичними туристичними ресурсами. Вони повинні стати базою для створення унікального туристичного продукту на теренах України. У цьому значну роль відіграє запровадження певної організаційно-управлінської структури. Створення туристичного кластеру замкового туризму Тернопільської області є найкращим варіантом для збереження та популяризації пам'яток оборонної архітектури краю та інтенсивного залучення їх до туристичної індустрії.

Вперше поняття «кластер» було запропоновано американським економістом, професором Гарвардської Школи Бізнесу Майклом Портером у праці «Міжнародна конкуренція» (1993). Поняття «туристичний кластер» (від англ. cluster - гроно, букет, блок, пакет, або група, скупчення людей чи предметів) трактується як система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення спільного туристичного продукту [1]. До туристичних кластерів відносяться групи підприємств, сконцентрованих географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність. Економічний механізм взаємозв'язку учасників кластеру може

здійснюватися за різними схемами. В сучасних умовах найоптимальнішим варіантом є туристичний кластер як відокремлена структура, що утворена державним органом влади [3].

Модель туристичного кластеру являє собою сукупність елементів, яка постійно розвивається, необхідних для координації і розподілу ресурсів, здатних створити необхідні умови для надання конкурентоспроможних туристичних послуг. Модель туристичного кластеру замкового туризму Тернопільської області включатиме туристичні ресурси як його ядро, туристичну інфраструктуру, види діяльності, що підтримують (обслуговують) туризм та організаційно-управлінську складову (рис. 1) [4].

Проаналізувавши елементи моделі туристичного кластеру замкового туризму Тернопільської області, можна зробити висновок, що не всі замки-фортеці та замки-палаці на території краю доцільно включати до його складу. Через досить значну кількість пам'яток, їх нерівномірне розміщення та характер використання буде складно знайти оптимальний варіант фінансування та управління таким кластером. Кілька замкових комплексів знаходяться на досить значній віддалі від місця найбільшого скупчення оборонних споруд і вже доволі успішно залучені до туристичної діяльності, а тому здатні забезпечити конкурентний туристичний продукт самостійно. Це замкові комплекси Бережанського, Збаразького та Кременецького районів.

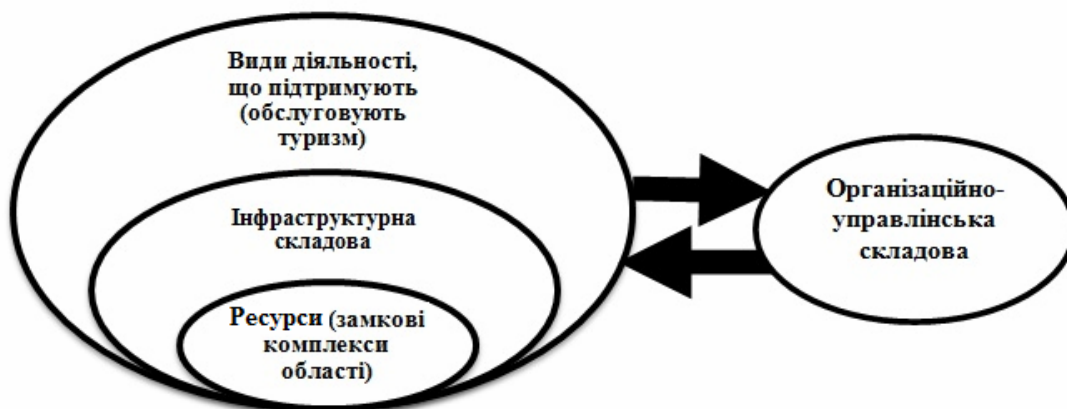

Рис. 1 – Модель кластеру замкового туризму

Туристичний кластер замкового туризму Тернопільської області, на нашу думку, доцільно створити на основі двох територіальних утворень: центрально-східного ядра з центром у м. Тернопіль (ініціативний елемент - Управління культури та туризму Тернопільської облдержадміністрації) та південного ядра з центром у м. Чортків (ініціативний елемент - відділ культури і туризму Чортківської райдержадміністрації). Центрально-східне ядро охоплює територію Тернопільського, Теребовлянського, Підволочиського та Гусятинського районів (рис. 2). Південне ядро включатиме замкові комплекси Монастирського, Буцацького, Чортківського, Заліщицького та Борщівського районів (рис. 3). Отже,

туристичний кластер замкового туризму Тернопільської області буде біядерним.

Основоположне значення у розвитку туристичного кластеру належить його ресурсам – замковим комплексам. Саме наявність на Тернопіллі унікальних туристських ресурсів створює можливості для формування і просування на ринку привабливого туристичного продукту. У центрально-східному ядрі області замкові комплекси є краще збереженими, більшою мірою реставровані та реконструйовані. Кілька з них використовуються як об'єкти соціальної інфраструктури. Зокрема, в Микулинецькому палаці діє бальнеологічна лікарня, палац у с. Струсів Тербовлянського району функціонує як школа-інтернат [5].

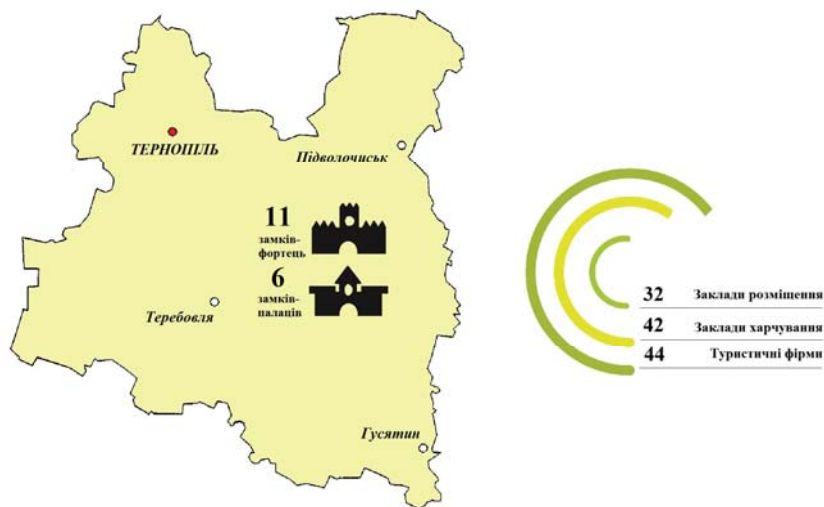

Рис. 2 – Центрально-східне ядро кластеру замкового туризму Тернопільської області

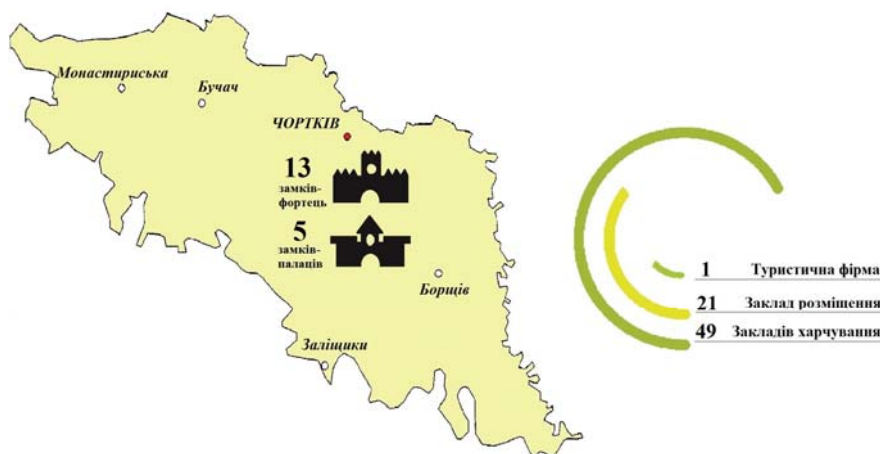

Рис. 3 – Південне ядро кластеру замкового туризму Тернопільської області

У південному ядрі розташовано більше замкових комплексів, ніж у центрально-східному (переважно вздовж річок Дністер, Збруч, Серет, Нічлава, Стрипа, Золота Липа). Це пояснюється тим, що вони утворювали так званий захисний пояс від ворожих нападів у часи Галицько-Волинського

князівства та Речі Посполитої. Нині вони менш залучені до будь-якої господарської діяльності.

Інфраструктурна складова кластеру включає туристичні фірми, заклади розміщення, підприємства ресторанного господарства, транспорт, заклади дозвілля та культури. Головними завданнями діяльності туристичних фірм кластеру є створення конкурентоспроможного туристичного продукту із залученням замкових комплексів території, що відповідає потребам туристів. Значний вплив на якість цього турпродукту має розвиток транспортного сполучення, надійний зв'язок, а також послуги готельного та ресторанного господарства. В області здійснюють турагентську та турсервісну діяльність близько 45 туристичних фірм, з яких на центрально-східне ядро кластеру припадає 44. Тому існує необхідність заснування хоча б кількох туристичних компаній у південному ядрі кластеру.

Станом на 01.12.2012 р. на території області діяло 78 закладів розміщення (готелів, мотелів, кемпінгів, баз відпочинку). Центрально-східне ядро Тернопільщини краще забезпечене підприємствами готельного господарства - 32 одиниці. У цій частині знаходиться обласний центр області, тому саме тут надаються готельні послуги більш високого рівня. Південне ядро кластеру забезпечена готелями гірше, в його межах знаходиться всього 21 об'єкт. На території області нараховується 154 підприємства ресторанного господарства, розміщення яких в межах обох частин туристичного кластеру досить рівномірне (42 об'єкти знаходиться в центрально-східному ядрі і 49 – у південному) [6].

Тернопільська область має порівняно добре розвинуту мережу автомобільних та залізничних магістралей. Повітряний транспорт на даний час не функціонує, хоча є аеропорт, два аеродроми, вертодром. На р.Дністер можливе судноплавство. Місто Тернопіль, де перетинаються автомобільні магістралі, залізничні шляхи, розташоване в центральній частині області, тому центрально-східне ядро кластеру має один з найвищих рівнів транспортної доступності в регіоні. Тут функціонує кілька підприємств, що надають послуги прокату та оренди автомобілів. Послуги таксі доступні по всій території області.

Заклади дозвілля знаходяться практично в кожному населеному пункті, але найбільше їх різноманіття представлене у Тернополі. Це торгово-розважальні центри «Подільня», «Алігатор», «Атріум» та ін. Такі ж особливості розміщення властиві й іншим закладам сфери культури. На Тернопільщині нараховується 15 музеїв, в основному, краєзнавчого профілю. В області діє близько десятка театрів, 8 з яких рівномірно розташовані в межах кластеру.

В області активно розвиваються допоміжні та обслуговуючі підприємства, що надають туристам супутні послуги. До них відносяться фінансові та медичні установи, роздрібна торгівля, включаючи продаж сувенірів і туристичного спорядження, видавництво поліграфічної продукції, інженерна (побутова) інфраструктура, забезпечення безпеки,

освітні заклади, що надають можливості для підготовки кадрів туристичної сфери.

Надання фінансових послуг туристам (наявність відділень банків, банкоматів) можливе в більшості населених пунктів Тернопільської області. Медичні послуги надаються лікарняними закладами (близько 70) та фельдшерсько-акушерськими пунктами. Порівняно добре розвинутим у кластері є побутове обслуговування. Роздрібна торгівля представлена різними видами магазинів та позамагазинною торгівлею. Часто продаж сувенірів, туристичного спорядження та поліграфічної продукції відбувається саме у формі останньої. Гарантується захист та безпека туристів, що прописано у Програмах розвитку туризму в Тернопільській області. Фахівців у галузі туризму готують два університети та кілька вузів I-II рівнів акредитації.

Функціонування підприємств, що надають супутні послуги туристам, також набагато активніша в центрально-східному ядрі кластеру. Проте останнім часом внаслідок популяризації і залучення місцевих унікальних пам'яток природи до туристичної діяльності спостерігається активізація діяльності таких підприємств і на півдні області.

Для забезпечення організаційно-управлінської складової кластеру управління культури і туризму області має створити відокремлений неприбутковий підрозділ, який діятиме від його імені, але матиме свій статут, майно, завдання тощо. При цьому, управління культури і туризму продовжуватиме виконувати свої безпосередні функції щодо регулювання, контролю, статистичного обліку тощо в сфері туристичного господарства. Джерелами фінансування в такій кластерній моделі можуть бути кошти місцевих бюджетів, інвестиції підприємств та організацій, гранти міжнародних організацій, а також кошти підприємств-учасників кластеру.

Отже, центрально-східна частина області є значно перспективнішою у туристичному відношенні, а тому створення кластеру замкового туризму з ядром в її межах сприятиме зростанню ефективності використання замкових комплексів та матиме економічний ефект для регіону в цілому. Однак у південній частині Тернопільщини знаходяться унікальні природні пам'ятки, які посилюють туристичний потенціал регіону. По-перше, у чотирьох районах області (Монастириському, Бучацькому, Заліщицькому та Борщівському) знаходиться територія одного із семи природних чудес України – Дністровського каньйону. Він характеризується своєрідним мікрокліматом і є центром інтенсивного розвитку рафтингу. По-друге, поблизу замку-палацу у с. Нирків Заліщицького району знаходиться інша унікальна гідрологічна пам'ятка природи – Червоногородський (Джуринський) водоспад. Він вважається найвищим рівнинним водоспадом України. По-третє, найвідоміше природне диво Тернопільщини – карстові печери – знаходяться в Борщівському (Вертеба, Оптимістична, Озерна, Язичницька, Славка), Чортківському, Бучацькому районах. Біля замку-фортеці у с. Кривче Борщівського району розташована найбільш популярна серед туристів печера Кришталева.

Висновки перспективи подальших розвідок. Кластер замкового туризму Тернопілля виступає важливим інструментом залучення пам'яток фортифікаційного зодчества до туристичної діяльності регіону та підвищення інтересу до замкового туризму в Україні загалом. Сукупність природних, економічних, соціокультурних, інституційно-правових чинників області здійснює позитивний вплив на можливості формування та функціонування такого кластеру. Його центрально-східне ядро сприятиме розвитку екскурсійного, пізнавального, сільського, екологічного туризму. Територія південного ядра володіє усіма можливостями для активного розвитку водного, пізнавального, сільського, спелеотуризму, різноманітних видів зимового відпочинку та рекреації. Такий розподіл функціональних напрямів туризму в межах кластеру сприятиме створенню туристичного продукту, який може стати конкурентоспроможним як на внутрішньому, так і на міжнародному туристичних ринках.

Список літератури

1. *Гонтаржевська Л. Г.* Ринок туристичних послуг в Україні : Навч. посібник / Л. Г. Гонтаржевська – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с. 2. *Зелений Ю.* Замки Тернопільщини – історія, яку ми втрачаємо: Документальний фільм-посібник / Ю. Зелений. – Тернопіль, 2010. 3. *Колесник О.О.* Кластерна модель розвитку туризму в Україні. – [Електронний ресурс]. – http://tourlib.net/statti_ukr/kolesnyk.htm. 4. *Крайник О.* Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/krajnyk.htm; 5. *Мацюк О. Я.* Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О.Я. Мацюк. – Львів: Центр Європи, 1997. – 200 с. 6. *Мороз В.* Замки Терн опілля / В. Мороз. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 176 с. 7. *Рутинський М. Й.* Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження : Навч. посібник / М.Й. Рутинський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 423 с. 8. <http://www.ternotour.com.ua> // Тернопільщина туристична (10.04.2013).

Шпарага Т.І., Поворозник А.А. Кластер замкового туризму Тернопільської області.

Проаналізовано сучасний стан та перспективні напрями використання замкових комплексів регіону у туризмі. Запропоновано створення кластеру замкового туризму Тернопільської області як оптимального варіанту для збереження та популяризації пам'яток оборонної архітектури, інтенсивного залучення їх у туристичну індустрію та покращення економічного становища регіону.

Ключові слова: замок-фортеця, замок-палац, туристичний кластер, кластер замкового туризму, модель кластеру.

Шпарага Т.И., Поворозник А.А. Кластер замкового туризма Тернопольской области.

Проанализировано современное состояние и перспективные направления использования замковых комплексов региона в туризме. Предложено создание кластера замкового туризма Тернопольской области как оптимального варианта для сохранения и популяризации памятников оборонной архитектуры, интенсивного вовлечения их в туристическую индустрию и улучшения экономического положения региона.

Ключевые слова: замок-крепость, замок-дворец, туристический кластер, кластер замкового туризма, модель кластера.

Shparaha T.I., Povoroznyk A.A. Cluster of castle tourism in Ternopil region.

The present state and future uses of the castle complexes of region in tourism have been analyzed. A cluster of castle tourism in Ternopil region have been suggested as the optimal option for the preservation and promotion the monuments of defensive architecture, intensive involvement in the tourism industry and improvement of the economic situation of the region.

Keywords: castle, castle-palace, tourist cluster, cluster of castle tourism, model of cluster.

Надійшла до редколегії 21.01.2013